

METTERNICH DÁNIAI POLITIKÁJA

Talán nem szokványos, hogy vesztes háború után egy, az önállóságát a kortársak szemével szinte csak a csodával határos módon megőrizni tudó kisállam több mint fél évszázadon keresztül a nemzetközi figyelem középpontjában marad, sőt a nemzetközi rendszer egyik sarkalatos pontjává válik. Ennek egyik példája a napóleoni háborúk után harmadrangúvá süllyedt, területének, nemzeti vagyonának nagy részét elveszített dán monarchia. Csodáról persze szó sincs: mint az alábbiakban látható lesz, az 1814–1815-ös bécsi kongresszuson részt vevő nagyhatalmak képviselői, Klemens Metternich herceggel az élen, alapos megfontolás után döntöttek arról, hogy a dán monarchia a jövőben földrajzi fekvéséből adódóan – mint a Balti-tenger kijáratának és az ezen keresztül zajló zavartalan európai és orosz hajóforgalomnak őrzője – az európai egyensúly egyik pillérévé alkossa. A Bécsből hazafelé tartó dán delegáció tagjai valószínűleg nem sejtették, hogy alig két évtized múlva Dánia a legjelentősebb nemzetközi lapok címdoldalára, illetve a nagyhatalmi kabinetpolitika fókuszába kerül. Ezzel a bécsi döntéshozók sem számoltak, hiszen nem tudhatták előre, hogy a monarchia integritását és a monarchiának szánt szerepet hamarosan egy belülről és kívülről bomlasztó probléma, az ún. schleswigi kérdés fogja megkérdőjelezni, ami a konszolidáltnak tartott északi régiót majd Európa puszkaporos hordójává alakítja.

Dánia új pillérszerepe – megerterhelve a schleswigi kérdésből fakadó dinasztikus-örökösödési, állam- és alkotmányjogi, valamint nemzetiségi tényezők egyidejű felbukkanásával – a dán diplomáciától nemcsak állandó éber figyelmet, tájékozottságot, tapintatot és rugalmasságot igényelt, de olyan egyensúlyérzéklet is, amely lehetővé tette, hogy az ország Kelet és Nyugat ütközőpontjában, három nagyhatalom szomszédságában eredményesen tudjon lavírozni az egymást gyakran keresztező nagyhatalmi érdekek között. A dán külpolitikusok tekintetüket mindenekelőtt a távoli Bécsre és Metternichre, a rendszer egyik megalkotójára vetették, és tőle vártak segítséget. A térség stabilizálása és a válság elmélyülésének megakadályozása Metternich hercegnek is komoly feladatot jelentett. Külpolitikai tevékenységének mindinkább a középpontjába került Dánia és a schleswigi kérdés. Ezt azonban nem izoláltan, hanem egy nagyobb összefüggés részeként, Ausztria németországi politikájának és Poroszországgal folytatott rivalizálásának integráns részeként kezelte.

Dánia a bécsi kongresszuson

1814. szeptember 5-én nem kis aggodalommal indult el VI. Frigyes, Dánia uralkodója Nils Rosenkrantz külügyminiszter kíséretében a távoli Bécsbe, hiszen Dánia állami létének jövőjéről volt szó. Az abszolutista uralkodó, aki szinte érthetetlen makacssággal tanácsadóinak javaslatai ellenére az utolsó pillanatig kitartott Napóleon mellett, most hiába próbálta magát meggyőzni, hogy Angliának és Oroszországnak fontos lesz az északi egyensúly fenntartása, és nem lesz szüksége egy svéd riválisra, mégsem lehetett biztos benne, hogy I. Sándor elutasítja majd Jean Baptiste Bernadotte, azaz XIV. Károly János svéd király terveit a dán monarchia felosztására. Sőt az 1814. január 14-i kielői béke, amelyben a svédeknek tett orosz ígéret értelmében Dániának a győztes Svédország javára le kellett mondani Norvégiáról, valamint Anglia javára Helgolandraól, épp az ellenkező eshetőséget vetítette elő számára. Az a tény, hogy

Napóleon utolsó csatlósaként egyáltalán elindult a győztesek kongresszusára, Ausztria határozott bátorításának, konkrétan August Ernst Steigentesch bárónak volt köszönhető, aki tagja volt annak a vizsgálóbizottságnak, amelyet a nagyhatalmak küldtek a koppenhágai udvarhoz annak kivizsgálására, vajon VI. Frigyes és kormánya áll-e a Dániától éppen elcsatolt Norvégia svédellenes fegyveres függetlenségi mozgalma mögött. Amellett, hogy az orosz, angol, osztrák és porosz képviselőből álló vizsgálóbizottság felmentette a dán kormányt a gyanú alól, a dán kormány talán leginkább azt az előnyt szerezte a bizottság koppenhágai tevékenységéből, hogy az osztrák Steigentesch báró többször megismételte Rosenkrantz külügyminiszternek, hogy „*mi-lyen kívánatos lenne, ha a dán király személyesen találkozna I. Sándorral*”.¹ Ausztria előzékeny viselkedését csak részben magyarázza az, hogy a bécsi dán követ, Christian Günther Bernstorff² különösen jó, bizalmas viszonyban állt Metternichel. Mint a bécsi kongresszuson majd kiderül, mélyebb érdekezések álltak az osztrák jóindulat mögött.

Steigentesch báró nem véletlenül szorgalmazta a cárral való személyes találkozót, hiszen I. Sándor még nem ratifikálta az 1814. február 8-i orosz–dán hannoveri békét, és a Holsteinben állomásozó 60 ezer fős orosz csapat jelenléte nemcsak gazdasági terhet, de állandó látens fenyegetettséget is jelentett Koppenhága számára. Így ennek az állapotnak a megszüntetése volt az első fontos feladat a bécsi kongresszusra igyekvő dánok számára. A második legégetőbb kérdés az volt, hogy rávegye Dánia a nagyhatalmakat: hajtassák végre Svédországgal a kielii béke feltételeit, azaz svéd Pomeránia és Rügen szigetének átadását cserébe Norvégiáért, illetve a Norvégiára eső közös államadósság Dániának történő kifizetését, Svédország ugyanis a norvég felkelésre hivatkozva megtagadta a feltételek teljesítését. Harmadik fontos feladatként a dán monarchia további területi megcsonkításának megakadályozását tűzték célul. És végül a negyedik cél, amelynek a dán tárgyalók talán a legkisebb jelentőséget tulajdonították, az volt, hogy az 1806-ban a Német-római Császárság felbomlásakor bekebelezett Holstein Hercegség államjogi hovatartozását tisztázzák. Hogy éppen ez az utóbbi ügy rendezése fogja meghatározni az elkövetkezendő ötven évre Dánia külpolitikáját, azt 1814-ben még senki nem sejtette.

VI. Frigyes megérkezése után rögtön Metternich támogatását kérte a cárral való megállapodáshoz. Metternich ígéretet tett arra, hogy Berlinben és Londonban is lépéseket tesz, hogy közösen térítsék el a cárt Bernadotte terveinek támogatásától. Végül is Ausztria és Anglia segítségével eredményeképpen egy udvari bálon közölte I. Sándor a dán királlyal, hogy ratifikálta a hannoveri békét, és visszavonja csapatait Holsteinből. VI. Frigyes ugyan utazásának fő célját elérte, hiszen ezzel garanciát kapott arra, hogy Dániát nem osztják fel a győztesek között, a hosszú háborús évek következtében gazdaságilag teljesen tönkrement ország számára legalább olyan fontos volt, hogy Svédország teljesítse a kielii békében vállalt kötelezettségeit. Mivel a Stockholmmal való közvetlen tárgyalások nem vezettek eredményre, Dánia ismét a nagyhatalmakhoz fordult, és megint csak Ausztriától várta a legmegbízhatóbb támogatást, annak ellenére, hogy Ausztria nem garantálta a kielii békét. Metternich nem okozott csalódást, és a területi kompenzáció ügye végül 1815 júniusára lezárult.

Amellett, hogy Ausztria nagyhatalmi minőségében is látványosan igyekezett Dániának számos kérdésben segíteni, mint német hatalom is a dánok fő támaszává vált, és főleg ez utóbbi minőségében ért el jelentős eredményt. Az 1806. szeptember 6-án betagolt Holstein Hercegség révén Christian Bernstorff a bécsi kongresszus utolsó fázisában immár lehetőséget kapott arra, hogy aktív részese legyen a Német Szövetség

és a szuverén német államok alkotmány szerződése, a Bundesakte kialakításának. A dán tárgyalók fejében meg sem fordult, hogy a német Holstein Hercegséget Németországtól izolálva tartsák meg, nemcsak azért, mert egy ilyen javaslattal elvesztették volna a német nagyhatalmaknak a pomerániai ügyben kért támogatását, de éppen a németekkel való szövetségben, azaz Holstein németországi jelenlétében látták a garanciát arra, hogy délről segítséget kapnak a svéd Bernadotte agresszív törekvéseivel szemben. Az abszolutista VI. Frigyesnek az a gondolat is hízelgett, hogy hallathatja hangját a német ügyekben is, sőt külpolitikai előnyöket remélt attól a várható helyzet-től, hogy Dánia a mérleg nyelve lehet a porosz–osztrák versengésben. Dánia számára ezért nem volt közömbös, hogy milyen lesz a kialakítandó új német birodalom.

Bernstorff kezdettől fogva érezte a porosz és az osztrák politika németországi és ennek keretében holsteini tevei közötti különbséget, és nem volt nehéz eldönteni, melyik terv kínál nagyobb perspektívát Dánia számára. Elsőként Poroszország juttatta kifejezésre terveit: az új birodalmat körzetekre kellene felosztani és egy-egy körzet élére a nagyobb hercegekből kiválasztani egy direktort. A dánok a körzetekre való beosztást rögtön elutasították, hiszen ez a megoldás teljesen eljelentéktelennítette volna a kisebb német államokat, így Holsteint is. Poroszországot azonban nem volt könnyű eltéríteni szándékától, főként azért nem, mert nemcsak Holsteinnel, de a dán területekkel kapcsolatban is voltak elképzelései. Karl August Hardenberg, az államreform-törekvéseiről ismert porosz államférfi már a bécsi kongresszus megnyitása előtt felvetette a dán külügyminiszternél: mi lenne, ha nemcsak Holstein, de Schleswig, sőt Jütland is csatlakozna az új birodalomhoz? VI. Frigyes határozottan elutasított minden Schleswigre és Jütlandra vonatkozó német igényt. A dán külügyminiszter is igyekezett csillapítani Poroszország skandináv területekre vonatkozó étvágát. Ha Poroszország Schleswig kérdését egyelőre „elnapolta”, Holsteinnel kapcsolatban makacsabb volt, hiszen a hercegség az Elba torkolata, illetve a Hamburg és Lübeck közötti régi kereskedelmi út mentén helyezkedett el, amely nagy stratégiai és gazdasági jelentőséggel kecsegtetett. Az északnémet hegemoniára törekvő Poroszország dán kormánnyal szembeni, egészen 1864-ig tartó politikája lényegében már a bécsi kongresszuson körvonala-zódott.

Mielőtt Metternich ismertette volna konföderatív német modelljét, Bernstorff már megkapta otthonról az instrukciókat: arra kell törekednie, hogy minél lazább legyen az új államalakulatban az egyes államok közötti kapcsolat, minél kevesebb anyagi terhet jelentsen Dánia számára az új Németországhoz való egyidejű tartozás, és próbálja megakadályozni azt, hogy idegen kontroll szabályozza az uralkodók és az alattvalók közötti viszonyt.³ A kimondott elvek, bár mint később majd látható lesz, más és más megfontolásból, kísértetiesen egybeesnek az osztrák elképzelésekkel, így a dán király Holstein Német Szövetségbe való belépése mellett döntött.

Mindenesetre a bécsi kongresszus előtt már érzékelt osztrák szimpátia a kongresszuson megszilárdult, és kialakult az a stabil osztrák–dán együttműködési viszony, amely az elkövetkezendő három évtizedben a közös érdekekből kifolyólag tovább fejlődött, és a válságos 1848-as évben a márciusban uralomra jutott ejderdán kormánynak is lehetőséget adott arra, hogy Ausztriához mint „hagyományosan hűséges, régi, megbízható szövetségesehez” forduljon. Míg Ausztria számára lényeges volt, hogy egy, a többi európai nagyhatalom által garantált állam folytonos sorompót emeljen Poroszország északnémet törekvései elé, és egy hűséges osztrákpárti szavazóval több legyen a frankfurti szövetségi gyűlésen, addig a német kérdésben Dánia számára az osztrák hegemonia nyújtott védelmet kezdetben a svéd, majd később a porosz

tervekkel szemben. Ezért a németországi osztrák vezető szerep, de legalábbis a porosz–osztrák egyensúly megtartása Dánia német politikájának alapját képezte. Mint alább látható lesz, az osztrák–dán együttműködés mindaddig szilárd maradt, amíg a dán abszolutizmus be tudta tartani az osztrák elvárások játékszabályait, azaz Ausztriához hasonlóan a nemzetiségek feletti semleges álláspont megőrzését. Ez egyben a Német Szövetség zavartalan működésének is alapkódexe volt. Mihelyt azonban a dán monarchián belül fokozatosan erősödő nemzetiségi ellentét a dán vezetést is állásfoglalásra készítette, és az osztrák attitűdtől eltérő politikába sodródott, mind nehezebbé vált Ausztria számára Dánia támogatása a megerősödött Poroszországgal és a schleswigi kérdésben a porosz törekvések mellett mellszélességben felsorakozó „harmadik” Németországgal szemben.

Dánia az új európai rendszerben

Az újjászervezett dán monarchia, amely a bécsi döntések értelmében Európa hatalmi egyensúlyának egyik fontos pillérévé vált, és mint az „Északi Dardanellák”⁴ ura örizte a Balti-tenger kijáratát, gyöngye, befolyásolható, gyarmatai és társországai nélkül mindössze 58 ezer km² területű állammá zsugorodott. Az újjászervezett Dán Királyságot délen a Kongeå folyó választotta el Schleswig Hercegségtől, amely az Ejder folyóig terjedt. Schleswigit délről Holstein, illetve a frissen szerzett Lauenburg hercegségek határolták. Norvégia elvesztése és Lauenburg csatlakozása után megváltozott Dániában a nemzetiségi arány, hiszen megnőtt a német elem, amely már a lakosság kétötödét tette ki. A németiség erősödését idézte elő az a tény is, hogy Holstein és Lauenburg egyúttal tagja lett a Német Szövetségnek is, amelynek következtében a dán király két európai és német nagyhatalommal, Poroszországgal és Ausztriával szoros együttműködésre kényszerült. Nyelvi és kulturális szempontból az állam egy északi (dán) és egy déli (német) részre tagolódott, míg Schleswigben találkozott és keveredett a kettő. Hogy Schleswig miért válhatott a német és dán érdekek ütközőpontjává, és miért da­gadtatható a 19. század közepére megoldhatatlan „üggő”, bonyolult „kérdéssé”, ennek több oka van. Mindenekelőtt a Schleswig Hercegséggel kapcsolatos 15. században keletkezett, többféleképpen értelmezhető állam- és alkotmányjogi dokumentumok szolgáltattak a szembenálló felek követeléseinek ürügyet és „törvényes” hivatkozási alapot a dán egységállam integritásának megkérdőjelezésére. A történelmi dokumentumok értelmezése körül kiobbant vita viszont meddő és izolált maradt volna, ha nem kölcsönöz neki aktualitást a 19. század közepén felbukkanó két másik váratlan tényező: a dán monarchiában hirtelen aktuálissá váló dinasztikus-örökösödési kérdés, illetve a nacionalizmus megjelenése.

Azok a Schleswighez és Holsteinhez kapcsolódó történelmi mozzanatok – amelynek ismerete nélkül a schleswigi kérdés 19. századi története teljesen értelmezhetetlen – legalább a 15. századig való visszatekintést teszik szükségessé. Bár a hercegségek különböző birodalmak hűbérei voltak – hiszen míg Schleswig a dán monarchiához, Holstein a Német-római Császársághoz tartozott –, kialakult egy úgynevezett schleswig-holsteini nemesség, amelynek közös privilégiumai képezték a hercegségek közötti fő kapcsolatot (nexus socialis). A schleswig-holsteini nemesség, hogy elkerülje a két hercegség szétválasztását, 1460-ban az úgynevezett ribei szerződésben az Oldenburg-házból származó I. Christian dán királyt választotta Schleswig és Holstein hercegének, akinek ezért cserébe további privilégiumokat kellett biztosítani a schleswig-holsteini nemesség számára. Többek között ekkor kötelezte magát arra I.

Christian, hogy Schleswig és Holstein Hercegséget nem választja szét, hanem örökre („up ewig ungedeelt”) megtartja. 1689-ben azonban a gottorpi hercegek megszerezték a szuverenitást Schleswig bizonyos területei fölött, és ennek következtében alakultak ki Schleswig Hercegség úgynevezett gottorpi hercegi részei a királyi birtokok mellett. IV. Frigyes dán király csak 1721-ben lett ismét a hercegség teljes ura, amikor a dán sereg győzelmet aratott a Svédországgal szövetséges gottorpi herceg felett az északi háborúban. Az 1720-as békekötést, amely IV. Frigyeset Schleswig Hercegség korlátlan urává tette, Anglia és Franciaország is garantálta. Az orosz cár részéről az 1767. április 22-i pátens és az 1773. június 1-i egyezmény garantálta a döntést. Schleswig 1721. augusztus 22-i betagolási (inkorporációs) pátensét az 1721. szeptember 3–4-i schleswigi hűbéreskü követte, amelynek során IV. Frigyesnek, Schleswig új urának a schleswigi rendek hűbéresküt tettek. Míg a dán történeti felfogás az 1721-es hűbéri eskü pátensének szövegét úgy értelmezi, amellyel a király Schleswig Hercegség királyi részeit egyesítette a hercegség gottorpi részeivel, és mint egységet egyidejűleg be is tagolta a dán koronába, azaz egész Schleswigben érvényessé vált az 1665-ös dán trónöröklési, azaz nőági örökösödési rend (Kongelov vagy Lex regia), addig a német és schleswig-holsteini felfogás úgy tartja, hogy a hűbéresküvel nem történt más, mint Schleswig királyi és hercegi részeinek egyesítése, és a hercegi részeket csak Schleswig királyi részeibe, de nem a dán koronába tagolták be, azaz Schleswigt államjogilag csak perszonálunió fűzi a dán királysághoz és a dán abszolutizmushoz. A hűbéreskü nem egyértelműen megfogalmazott központi passzusának értelmezése közötti nézeteltérés a későbbiekben rendkívüli mértékben megnehezíti az európai politikusok számára az ügyben való eligazodást („selbigen Antheil [a gottorpi hercegi részek] mit dem Unserigen [a királyi részek] zu vereinigen und zu inkorporieren”).⁵

A fenti teoretikus vita a 19. század közepére tényleges államjogi krízissé alakult, amikor is egyre valószínűbbé vált, hogy VIII. Christian egyetlen törvényes fiának, VII. Frigyes trónörökösnek nem lesz fiúgyereke. Valószínűnek tűnt, hogy az Oldenburgi-dinasztia férfiága kihalás előtt áll. Ennek következtében Christian Augustenburg herceg, az Oldenburg királyi dinasztia férfi mellékágának képviselője bejelentette igényét nemcsak az egyesített hercegségek hercegi címére, de Dánia trónjára is. Követelését azzal indokolta, hogy a dán trónöröklési törvények (Kongelov) nem vonatkoznak sem Holsteinre, sem pedig Schleswigre, s így a német állítás, miszerint a birodalom különböző részeiben a trónöröklés rendje eltérő, hamarosan aktualitást nyer. Bár a dán Kongelov kimondta, hogy a férfiág kihalása estén Schleswigben és a királyságban is a női ág folytatódik, Augustenburg herceg azt állította, hogy mivel Schleswig szétválaszthatatlanul Holsteinhez tartozik, Schleswigre is Holstein öröklési szabályai vonatkoznak, vagyis csak a férfi mellékág uralkodhat. Ennek pedig legközelebbi képviselője ő volt.

A fenti konfliktus azonban csak a nacionalizmus megjelenésével válhatott fenyegetővé. A dán–német ellentét először Schleswig Hercegségen belül, majd a hercegségek és a királyság vezetésén belül, míg végül a dán monarchia és a Német Szövetség között jelentkezett.

A dán–német nemzetiségi ellentét kiéleződése

Az első feszültségek az abszolutista uralkodó és a holsteini nemeselek között már 1802-ben jelentkeztek, amikor sikerült ugyan a központi vezetésnek a háborús terhek fedezése érdekében az eddig adófizetéstől felmentett holsteini nemességet az ún. fejadó

(kopskat) fizetésére rábírní, de az ügy inkább csak fokozta a nemesség elégedetlenségét, amely alapot teremtett a kormányzattal szembeni határozottabb fellépésre.⁶ Nőtt az elégedetlenség, amikor a holsteini nemesség 1822-ben – hivatkozva az 1814-es német szövetségi paktum 13. paragrafusára, amelynek értelmében VI. Frigyes mint Holstein hercege köteles volt rendi alkotmányt biztosítani Holstein számára – olyan rendi alkotmányt követelt, amely nemcsak Holstein, hanem a közös Schleswig-Holstein jogait szabályozza. A nemesek ennek az ügynek kapcsán hivatkoztak első alkalommal a már említett 1460-as „arisztokrata privilégiumra”, amely szerint Schleswig nincs alávetve a dán királyi abszolútizmusnak. VI. Frigyes elutasító válasza után a nemesség azonnal a frankfurti német Szövetségi Gyűléshez fordult, amelytől azt a választ kapta, hogy Holstein hercege, VI. Frigyes csak és kizárólag Holstein számára köteles alkotmányt adni, illetve rendi gyűlést összehívni, mivel Schleswig mint dán hercegség nincs alávetve a Német Szövetség határozatainak. Bár VI. Frigyes a 13. paragrafust nem utolsósorban I. Ferenc osztrák császár segítő támogatásának köszönhetően figyelmen kívül hagyta, nem tudta megakadályozni, hogy 1830-ban, a júliusi párizsi forradalom hírére ne törjön elő újult erővel a követelés.

VI. Frigyes nem halogathatta tovább Holstein vonatkozásában az alkotmány kérdését. Mivel azonban az egységállam elve nem tűrte, hogy a monarchiának csak egy része rendelkezzen alkotmánnyal, 1834-re megalakult a dán monarchia négy egymástól függetlenül működő rendi gyűlése: a szigetek számára Roskilde, Nørrejylland számára Viborg, Hostenin számára Itzehoe, Schleswig Hercegség számára pedig Sleswig város központtal. A schleswig-holsteini nemesség ugyan tiltakozott a „felnégyelés” ellen, s közös rendi gyűlést követelt Schleswig-Holstein számára, a kormány mindennél fontosabbnak tartotta az „egyensúly” megőrzését.⁷ Az indulatok azonban továbbra sem hiányoztak, különösen a schleswigi rendi gyűlésen nem, amely az egyre hevesebben dúló nemzetiségi harcok miatt hamarosan a figyelem központjába került.

A dán monarchián belül kialakult ellentéteket tovább szította a Német Szövetségen belül meginduló gazdasági, majd politikai fejlődés. A Poroszország által alapított Északnémet Vámszövetség expanzív jellegét Dánia a saját bőrén is kezdte érezni. A hivatalos dán lap, a Berlingske Tidende 1842-ben közzétette az Augsburger Allgemeine Zeitung egyik cikkét, amely azt a javaslatot teszi, hogy Dánia, mint hajósnemzet, lépjen be a Német Szövetségbe, s legyen a szövetség tengeri állama (admiralstat).⁸ Válaszként a dán nemzeti liberális párt vezetője, Orla Lehmann új külpolitikai programot hirdetett meg: az ejderdánizmust. Lehmann kijelenti, hogy „a dán határ ott kezdődik, ahol a német végződik, vagyis az Ejdernél”. Ha kell, inkább feladják Holsteint, cserébe viszont szorosabban kötik Schleswigt Dániához. A roskildei rendek mindeközben kérvénnyel fordultak a királyhoz azzal a szándékkal, hogy „Ő Felsége ünnepélyesen hozza alattvalói tudomására, hogy a dán monarchia, a dán királyság, Schleswig Hercegség és Holstein és Lauenburg a Kongelovban meghatározott öröklési rend alapján oszthatatlanul öröklődik.”⁹ Így született meg 1846. július 8-án az ún. Nyílt levél, amely kimondta, hogy a Kongelov öröklési rendje érvényes a dán királyságon kívül Schleswigben, Lauenburgban is, s csak Holstein bizonyos részeivel kapcsolatban uralkodnak továbbra is kétségek. A Nyílt levél az állítást a schleswigi rendek 1721. augusztus 22-i hűbèreskü pátensével, Anglia és Franciaország garanciájával és az 1767 és 1773-as orosz szerződésekkel támasztotta alá. A dán király ugyanakkor kijelentette, hogy a dán monarchia integritása érdekében kész a férfiági örökösöket kárpótolni egy kölcsönös megállapodás eredményeképpen.

A Nyílt levél – ahogy ez várható volt – hatalmas örömet váltott ki a királyságban. A hercegségekben és Németországban azonban háborús hangulat alakult ki. Sorra érkeztek a tiltakozások Frankfurtba a Szövetségi Gyűléshez. Nemcsak Christian August herceg, Oldenburg nagyhercege és Carl Glücksburg herceg tiltakozott, de július 24-én a holsteini rendek Itzehoe-ban is meghozták a határozatot, hogy a Német Szövetséghez fordulnak.¹⁰ Az európai diplomácia eközben aggódva figyelte az északi fejleményeket. S bár Metternich erőfeszítéseinek eredményeképpen Frankfurtban az ügy elbírálására megalakult különbizottság a holsteini rendi gyűlés panaszára nézve – akárcsak 1822-ben – lényegében elutasító választ adott, a dánellenes német front egységessé vált, és megszilárdult.

Belpolitikai kompromisszumok

Ausztria Dánia melletti eredményes nagyhatalmi pártfogása a dán kormánynak reményt adott arra, hogy Ausztriára mint német nagyhatalomra is számíthatnak Frankfurtban. Dánia első frankfurti követének, Frigyes Eyben bárónak változatlanul azt az álláspontot kellett képviselni, hogy tartsa Dániától távol a Német Szövetséget, amennyire csak lehet, ne kelljen se nagy katonai, se nagy pénzügyi áldozatokat hozni a szövetség érdekében, és emellett próbálja megnyerni az osztrák képviselő bizalmát. Eybennek – aki német ügyekben egyébként meglehetősen önálló hatáskört kapott – lelkére kötötte a külügyminiszter, hogy amennyire csak lehet, szavazzon úgy, mint Ausztria.¹¹ (Az Eybent 1825-ben felváltó Frigyes Christian Ferdinand Pechlin báró is ugyanezt az utasítást kapja majd.)¹²

Az osztrák támogatásnak azonban ára volt, és ez először a diákegyesületekkel szembeni metternichi intézkedések kapcsán jelentkezett. Mivel néhány kieli egyetemista is részt vett az 1817-es wartburgi ünnepen, és Kielben is létezett diákegyesület, Metternich és a porosz külügyminiszter, Christian Bernstorff, VI. Frigyes egykori bécsi követe felszólították a dán királyt, hogy hozzon szigorú intézkedéseket a kieli egyetem ellen, és Eybennek adjanak utasítást, hogy csatlakozzon a közös intézkedés-sorozathoz. Bár kezdetben Dánia kijelentette, hogy a német egyetemnek joga van egyesületéhez, és nincs ok semmiféle restriktív intézkedésre, a karlsbadi határozatok továbbfejlesztésekor Dánia nem tudott tovább ellenállni. 1819. november 9-én bevezették Holsteinben a cenzúrát, ahol eddig sajtószabadság volt. Lehetetlen volt azonban eltitkolni, hogy számos dán tiszt indult Nápolyba Ausztria ellen harcolni. A Dán Királyságban a viszonylag szabad sajtó hangosan agitált a görög szabadságharcosok mellett. Tovább rontotta Dánia helyzetét, hogy a dán trónörökös, a későbbi VIII. Christian – akinek az európai udvaroknál amúgy is rossz volt a reputációja „ifjúkori botlása”, az 1814-es liberális eidsvulli norvég alkotmány miatt – éppen itáliai körúton kúrálta egészségét, és nem titkolta az olaszok iránti szimpátiáját. Az osztrák titkosrendőrség számára természetesen nem maradtak titokban a dán trónörökös hazaküldött lelkes levelei: VI. Frigyes rögtön megüzente a trónörökösnek, hogy sürgősen ápolja máshol az egészségét.¹³

A schleswigi ügy kirobbanása után még inkább bebizonyosodott a dánok számára, hogy az Ausztriával való jó viszonyt nem érdemes belpolitikai kérdések miatt kockáztatni. A holsteini rendek 1822. november 1-jén a Szövetségi Gyűléshez fordultak, és követelték, hogy ősi alkotmányukat – amely többek között tartalmazta adómegajánlási jogukat – állítsák helyre, mert alkotmányuk az 1820-as bécsi záróokmány szerint érvényben van. 1822. december 4-én adták be a panaszt a gyűlésnek,

amelyet szokás szerint egy reklamációs bizottsághoz továbbítottak. A schleswig-holstein-lauenburgi kancellária közben a király parancsára elkészítette a Szövetségi Gyűlés kérésének megfelelően 1823. január végére az elleniratot, amely azzal érvelt, hogy a bécsi záróokmány teljes mértékben a hercegre bízza a rendi gyűlés összehívását, és a dán király a 13. paragrafusra végrehajtásának érdekében már összeállított egy alkotmányt kidolgozó bizottságot. A kancellária határozottan visszautasította továbbá a holsteini nemességnek azt az állítását, miszerint Schleswignek és Holsteinnek közös tartományi gyűlése van, hiszen 1721-ben ez megszűnt, csakúgy, mint a nemesség ún. nexus socialisa. Eyben azt várta, hogy a reklamációs bizottság a kancelláriai irat átvétele után gyorsan elutasítja a holsteini nemesség kérését, de nem ez történt. 1823. június 12-én került az ügy a Szövetségi Gyűlés elé, de nem született döntés, hanem újra visszaküldték tárgyalás végett a reklamációs bizottsághoz.

Eközben a dán kormány folyamatosan Ausztria támogatásáért küzdött, és Koppenhágából próbáltak befolyást gyakorolni Metternich utasításaira. Az ügy végkimenetelét illetően Ausztria valóban kiállt a dánok mellett, többek között úgy, hogy nyomást gyakorolt a szász kormányra. Az 1823. november 27-i szavazáson meghozták a Német Szövetség szóbeli határozatát, miszerint Holsteinben nem létezik alkotmány, de VI. Frigyes ígéretének megfelelően alkotmányt fog kidolgozni a holsteini rendek számára. Mint a források mutatják, az ügyben Münch-Bellinghausen, Metternich és I. Ferenc nem képviselt egységes álláspontot. Míg Münch a Metternichhez írt 1823. június 5-i levelében a holsteini rendek alkotmány-visszaállítási és adópolitikai követelésének további instrukciók nélküli gyors elutasítását kéri, hiszen további Szövetségi Gyűlésen való tárgyalása csak a „pártszellemet” erősíti, és június 28-i levelében is azt hangsúlyozza, hogy a holsteini alkotmány már nincs hatályban.¹⁴

Metternich sokkal inkább tartotta a formákat, sőt érvelése mögött több volt, mint a formákhoz való ragaszkodás. Az ügy kapcsán a Szövetségi Gyűlésen felmerülő heves reakciók és a hannoveri kormány hozzá intézett levele, amelyben panaszt tettek Metternichnél a holsteini kérdés kezelése miatt, arról győzték meg a kancellárt, hogy ha a holsteini panaszokat dán részről nem sikerül orvosolni, az hosszútávon megbonthatja a Német Szövetségen belüli harmonikus együttműködést. Münch-Bellinghausenen keresztül üzent Koppenhágába: *„minél inkább törekszik Őfelsége, a császár a legitimitás alapelveinek fenntartására, annál inkább kell kívánnia, hogy semmi ne történjen vagy ne maradjon el, amely által ez a legitimitás veszélyeztetve lenne”*.¹⁵ Az üzenet egyértelmű: a Bundesakte 13. paragrafusának a király részéről való be nem tartása veszélyeztetni nemcsak a dán király legitim uralmát és saját országának nyugalalmát, de tekintettel a Szövetségi Gyűlés holsteini rendek iránt kifejezésre juttatott szimpátiájára, konfliktusforrást jelenthet a szövetség és a dán király között, és ezzel megbonthatja a Német Szövetségen belüli együttműködést. Ezért miközben más német állam kapcsán egyértelműen negatívan áll Metternich a rendi alkotmány kérdéséhez, a holsteini ügy vonatkozásában az alkotmányt stabilizációs előfeltételnek tartja. Ebből kifolyólag az elkövetkezendő néhány évben szakadatlanul sürgeti a dán kormányt: vajon megszületett-e már Holstein számára az alkotmány, összehívták-e már a rendi gyűlést? De ezt csak addig tehetette, amíg 1825 áprilisában I. Ferenc nem intézett egy kérdést a kancelláriához, miszerint igaz-e, hogy a koppenhágai császári követség azt sürgeti, hogy Holstein kapjon rendi alkotmányt? A kancellária válasza hangsúlyozza, hogy 1823-ban Ausztria a holsteini rendek panaszát annak reményében utasította el, hogy a dán király önként teljesíti a 13. paragrafusra vonatkozó ígéretét. Mivel mindez idáig ez nem történt meg, Metternich az 1823. január 15-i követutasításban

felhívta a dánok figyelmét arra, hogy a dán királyi kormány érdeke kívánja „*az önként tett ígéret, sőt a monarchikus elv nevében tett ígéret teljesítését, hogy minden alkalmat távol tartson magától, amely egy szövetségi beavatkozást előidézhetne*”.¹⁶ Metternichnek nem sikerült I. Ferencet meggyőzni, hiszen további sürgetései elmaradtak. Így bár a dán abszolútizmus számára az 1823-as döntés szerencsés végkimenetelt eredményezett, a nemesség frankfurti nemzetgyűléshez intézett panaszja jelezte, hogy Dánia déli határában komoly feszültség van kibontakozóban.

Az osztrák–dán kapcsolatok további alakulásában komoly kihívást jelentett a júliusi forradalom és az önálló Belgium megalakulása utáni időszak, amelyben Európában kirajzolódott egy liberális nyugati hatalmi blokk Angliával és Franciaországgal, valamint egy konzervatív keleti hatalmi blokk Ausztriával, Oroszországgal és az egyelőre még feljűk tendáló Poroszországgal az élen. Dániának egyre nehezebb volt megtalálni az egyensúlyt a két hatalmi blokk között, főként úgy, hogy mindinkább kettészakadt az uralkodó és a politikai közvélemény külpolitikai álláspontja, amelyet a koppenhágai osztrák külügyi ügyvivő, Wilhelm Eduard Georg Langenau is pontosan érzékelt. Panaszkodott, hogy VI. Frigyes ugyan változatlanul a keleti hatalmak politikáját követi, de Dánia elindult a liberalizáció irányába. Nehezményezte, hogy a trónörökös rajong a lengyelekért,¹⁷ hogy Anglia és Franciaország felé orientálódik, valamint az 1834-re megszületett, Metternich által annyira sürgetett alkotmány túlságosan liberálisra sikeredett, hiszen túl széles a választásra jogosultak száma. Ez utóbbit nemcsak az osztrák, de a porosz követ is élesen elítélte, hiszen a két hercegség Német Szövetséghez való tartozása miatt Holstein rendi alkotmánya nem Dánia belügye, hanem a két német nagyhatalmat közvetlenül érintő dolog. Langenau szkepszissel ír az 1840-es kommunális törvényről, szidja a skandinavizmus mozgalmát. Úgy látja, a kormány nem elég határozott a kialakulóban lévő liberális párttal szemben. Langenau jelentéseiben fogalmazódik meg először a metternichi abszolútizmusnak Dániával szembeni tartózkodása, amely mindenképpen árnyékot vetett az addigi osztrák–dán külkapcsolatokra. Tovább lazult a kötelék I. Ferenc császár halála után. Utódja, Ferdinánd alatt pedig kiéleződtek a vallási ellentétek Dánia és Ausztria között. Az 1840-es évek elején az új császár, Ferdinánd „katolikus korlátoltsága” miatt túlságosan is beleakart avatkozni a protestáns Dánia belső vallási ügyeibe. Utasítására Langenau elérte, hogy Koppenhágában kápolna helyett katolikus templom épüljön, ami újabb feszültségforrást jelentett, hiszen a protestáns lakosság nem volt igazán megértő a katolikusokkal szemben.¹⁸

Mіндеzen súlyosbító tényezők ellenére Dánia, ha Poroszországgal szemben kért segítséget, maga mögött tudhatta Ausztria támogatását. Így történt ez a Sund-vám ügye kapcsán is, amikor Berlin azzal fenyegette meg Dániát, hogy nem újítja meg az 1818-as kereskedelmi szerződést, ha Dánia nem csökkenti, illetve bizonyos területeken nem szünteti meg a középkorból fennmaradt Øresund-vámost, ami annyit jelentett, hogy a Svédország és Dánia között Helsingør és Helsingborg között áthaladó hajóknak vámost kellett fizetni. A régi királyi regále, amely a dán állami bevétel jelentős részét tette ki, egyre irritálóbb volt a modernizáció élén haladó Poroszország számára. Ausztriának természetszerűen nem volt Észak-Európában akkora hajóforgalma, így minden súlyosabb kockázat nélkül lándzsát törhetett a dán kormány mellett, azt állítva, hogy „*Poroszország panaszai túlzottak, és nyomást gyakorol egy kicsi szegény országra, miközben saját maga olyan gazdag*”.¹⁹ Mikor a holsteini nemesek Poroszország mellett Ausztriánál is tapogatóztak, vajon számíthatnak-e osztrák támogatásra, ha tiltakoznak privilégiumaik elvesztése miatt, Langenau azt válaszolta nekik: „*Ausztria nem*

szokta támogatni idegen államok alattvalóit jó szándékú kormányaikkal szemben.”²⁰ A koppenhágai francia követ, S. A. Billing báró, aki árgus szemekkel figyelte Poroszország viselkedését, úgy találta: „Poroszország, mint Németország első hatalma, megpróbálja Ausztriát félretolni. Poroszország ehhez felhasználja vallását, a Vámsszövetséget és a porosz adminisztráció hatékonyságát.”²¹ A koppenhágai porosz követ, Athanasius Raczynski gróf 1833-ban jelentette kormányának: „Nem habozok biztosan kijelenteni: Dánia nem a mi pártunkon áll, örül, ha bajt okozhat nekünk, és különösen negatív Poroszországgal szemben, nem felejtette el a bécsi kongresszust, és megőrizte az onnan származó gyűlöletét.”²²

A dán királyoknak tehát volt okuk hálára, és az összes belpolitikai nézeteltérés ellenére az új bécsi dán követ, Georg Henrik Løwenstern báró is azt az utasítást kapta 1835-ben: ápolja a kapcsolatokat az új császárral, Ferdinánddal, aki az eddigi politikai rendszert akarja fenntartani, valamint legyen jóban Metternichkel, „az évszázad egyik legkiválóbb államférfijával”.²³ Sokat tett a jó osztrák–dán viszony fenntartásáért a már említett frankfurti dán követ, Pechlin is, aki konzervatív elvei miatt kiválóan beleillett a metternichi korszakba. Dánia viszonyát a Német Szövetséggel így továbbra is az Ausztriához fűződő kapcsolat határozta meg, de csak addig, amíg a porosz–osztrák küzdelem során Ausztria ellenőrzése alatt tudta tartani a Német Szövetséget. Az 1846-os Nyílt levél azonban megingatta nemcsak a Német Szövetség nyugalmát, de az eddig többé-kevésbé zavartalanul működő osztrák–dán harmóniát is.

Metternich és az 1846. szeptember 17-i szövetségi határozat

A schleswigi kérdés alkotmányjogi és nemzetiségi dimenziói mellett a trónöröklés körül összecsapó nézetkülönbségek veszélyeztették leginkább a dán monarchia integritását. VIII. Christian dán király a Nyílt levéllel egyértelműen elhatárolódott a schleswig-holsteini mozgalomtól és az augustenburgi követelésektől, de döntése még a dán kormányköröket is megosztotta. Maga a külügyminiszter is – aki pedig a vizsgálóbizottság tagja volt – lemondással fenyegetett. A zömében holsteini születésű német diplomaták között is kirobbant az elégedetlenség. Benyújtotta lemondását a berlini követ, a pétervári követ és a bécsi követ is. A schleswig-holsteini nemesség dilemmába került: vajon az uralkodó iránti lojalitást, vagy a schleswig-holsteini államjogi fel fogást részesítse-e előnyben. A holsteini rendi gyűlés tiltakozó feliratot intézett a királyhoz, de a rendi gyűlés királyi komisszáriusa nem vette át, így az iratot Frankfurtba továbbították. A Nyílt levél és rajta keresztül Schleswig ügye nemcsak a frankfurti Szövetségi Gyűlésnek, de a legtöbb német állam rendi gyűlésének is témájává vált. A kérdéssel foglalkoztak Szászországban, Bajorországban, Badenben, Braunschweigben és Württembergben is. A hannoveri király kijelentette: „Németország számára becsületbeli ügy felvenni a kesztyűt, amit Dánia eléje dobott”²⁴, s örömmel elfoglalná a szóban forgó területet. A bajor király is kedvet kapott hozzá, hogy egy Dánia elleni hadjárat élére álljon. Hannoverben a parasztok készek voltak arra, hogy pusztá ökölrel védjék meg Németország góbjait a dánok ellen.

Hogy reagált minderre Ausztria? Az egyre megfáradtabb, öregedő Metternich számára nem volt új a trónöröklési kérdés, hiszen már 1838-ban puhatólózott VI. Frigyes Münch-Bellinghausenen keresztül: vajon hogyan látják Bécsben az Oldenburg-dinasztia férfiágának kihalása után a trónutódlás kérdését. Metternich Münchnek írt válaszlevelében kifejtette: nem lenne szerencsés, ha a férfiági örökösök jogai érvényesítésének következményeképpen darabjaira esne szét a monarchia, hiszen „egy vagy

több kis német állam létrejötte Észak-Németországban nem hatna kedvezően az ottani viszonyokra; a Bundesakte által szabályozott szövetségi viszonyokat ismételtelen módosítani kellene”.²⁵ De már ekkor, 1838-ban leszögezi, bármennyire is fontos politikai szempontból a dán monarchia integritása, a trónöröklés szabályozásánál csak az „ösi jogok” dönthetnek (jelen esetben a Metternich a férfiági örökösök igényére gondol). „Ez az örökletes monarchia alapelve, és minden ettől való legkisebb eltérés is pusztulásba dönt.”²⁶ Ezért az egyetlen, amit a dán udvarnak tanácsolni tud: egyezzen meg békésen a férfiági örökösökkel.

Legközelebb 1844 decemberében nem mint államférfi, hanem mint „magánember” a fenti véleményét fenntartva ad tanácsot az ügyben Dánia követének, Løwensternnek is. Kifejti, hogy ha egyformán megalapozott jogigények egymással éles ellentétben lépnek fel, és kételyek mutatkoznak abban a vonatkozásban, vajon milyen eszközökkel egyenlítsék ki az ellentéteket, „a sokszor beigazolódott tapasztalat azt tanítja, hogy mindig történik valami váratlan, amit semmilyen állambölcsesség sem tud előidézni, hanem egyedül csak az idő és helyi viszonyokból fakadó állapotok, és amely megmutatja a kiutat, amelyet egy körültekintő kormány ki tud választani és ki tud használni”.²⁷ Ha azonban mégsem érkezne ilyen „jel”, az egyetlen, amit minden kormánynak tanácsolni tud, hogy „először is tartsa magát távol minden cselekedettől, erős kézzel óvja a fennállót, és várjon”, azaz a dán kormány ne siessen el semmit.

Közben a poroszkok is élénk érdeklődést tanúsítottak a kérdés iránt. Karl Ernst Wilhelm Canitz külügyminiszter 1845. december elején kérdezi meg Metternichet: hogyan lehetne a dán trónöröklés ügyét rendezni? Metternich december 11-i válaszában már világosan kettébontja a kérdést. Két szempont áll egymással szemben: egy politikai, amely a dán monarchia integritását jelenti, és egy jogi, amely a férfiági örökösödést foglalja magában. Ami a politikai szempontot illeti, Metternich hangsúlyozza, hogy a dán monarchia jelenlegi formájában való megőrzése „elsősorú politikai szükségesség, hiszen Dánia a hercegségek nélkül egy minden életműködésétől megfosztott államocskává zsugorodna, és a hely, melyet az ország az észak-európai államrendszerben eddig elfoglalt, nemcsak hogy üres lenne, de területe politikai és szociális zavargásoknak válna színterévé, és a legveszélyesebb szövetkezési kísérleteket vonná maga után”.²⁸ Ugyanakkor viszont a trónöröklés jogi vonatkozásait is tisztelni kell, de a problémát a dán királynak kell megoldani, és egyetlen külföldi állam sem avatkozhat be ennek eldöntésébe. Az utóbbi mondat, amely elsősorban Poroszországnak szólt, aktuálissá vált, hiszen Lajos Fülöp, hogy kiszakadjon az 1840-es közel-keleti válság óta fennálló izolációjából, koppenhágai követét, a már említett S. A. Billinget 1846 elején Londonba küldi félhivatalos küldetésben, hogy vegye rá az angolokat egy közös francia–angol nyilatkozatra, amely a dán monarchia integritásának megőrzését hangsúlyozná, sőt ha kell, hadihajókat is küldjenek a térségbe.

Bár George Hamilton Gordon Aberdeen brit külügyminiszter elutasította a francia próbálkozást, Billing küldetésének ténye felzaklatta a cárt, aki nemcsak a Romanov-dinasztia, hanem a Holstein–Gottorp-ház feje is volt, s mint olyan közvetlenül is érintett volt a dán trónöröklés ügyében. Oroszország – amelynek nem állt érdekében, hogy más hatalmak is beavatkozzanak a trónöröklés kérdésébe – azonnal kapcsolatba lépett Metternichhel. A Karl Robert Nesselrode gróf külügyminiszterrel való találkozás alkalmával Metternich meggyőződhetett arról, hogy van különbség az osztrák és az orosz álláspontban: Oroszország jóval kevesebbet törődik a trónöröklés jogi aspektusaival, azaz a férfiági örökösök jogaival, hiszen számára a dán monarchia megőrzése mindennél fontosabb a balti térség biztonsága szempontjából. Az eltérő

álláspontot jól tükrözi, míg Péterváron elégedettek voltak a nem sokkal később megjelenő Nyílt levéllel, Metternich nehezményezte, hogy a dán király nem vette figyelembe tanácsait, és úgy vélekedett, hogy a problémára a dán király találhatott volna más megoldást is. *„Nem szabad addig megteríteni az asztalt, amíg nem készült el az étel”* – hangzott rövid véleménye a kérdéstről.²⁹ Megírta a pétervári osztrák követnek, hogy nagy hibát követett el a dán kabinet, amikor a Nyílt levél kiadása előtt nem egyeztetett a férfiági örökösökkel.³⁰

Bár 1846 őszén a Szövetségi Gyűlésben Ausztria Dániát támogatja, Metternich koppenhágai követutasításáiban megszűnt az eddigi szívélyes hang. Sőt, 1847. június 27-i, Maximilian Theobald Joseph Vrints von Treuenfeld báró, koppenhágai követnek írt utasításából világosan kiderül, hogy a dán jogi felfogással és Kongelovval szemben a schleswig-holsteini jogfelfogást és az augustenburgi trónöröklést akceptálta. Kijelentette, hogy ha *„a jogilag megalapozott trónigények és a dán monarchia integritásának politikai érdekei között összeütközésre kerülne sor, Ausztria nem feltétlenül helyeselné, hogy a trónigények alárendelődjenek a monarchia integritásának, sőt könnyen abba a helyzetbe kerülhetne Ausztria, hogy az alapelvek és kívánságok közti vitában az elsőre és nem a másodikra esne választásunk”*.³¹ Metternich Koppenhágával szembeni attitűdjén valószínű sokat rombolt a bécsi dán követ, Løwenstern báró is, aki mint holsteini származású német gróf és meggyőződéses schleswig-holsteini hívő mélyen elítélte a koppenhágai politikát, amely szerinte feladta semlegességét és az ejderdán törekvések mellé szegődött. Ezért saját diplomáciai munkájának eredményét is értékeli, amikor 1846. szeptember 26-án jelentette külügyminiszterének: *„Itt egyre inkább teret nyert az a felfogás, hogy kormányunk már nem áll feltétlenül a jog talaján... már hajlanak arra, hogy a király kétségkívül tiszta szándékaira a dán nemzeti buzgóság kevésbé tiszta motívumait ráfogják.”*³²

Metternich érzékelte a helyzet súlyosságát. Mindenekelőtt visszahívta külügyi ügyvivőjét, Langenaut, a dánok kedvencét, aki szinte belenőtt a dán udvarba, és évek óta hiába várta követi rangra emelését. Metternich sok-sok év után, 1846-ban ismét rendkívüli követet és teljhatalmú minisztert küldött Koppenhágába Vrints báró személyében, aki bár nem értett annyira Dánia viszonyaihoz, mint Langenau, viszont tájékozottabb volt általános európai kérdésekben.³³ A Nyílt levél után Vrintsnek azonnal utaznia kellett Koppenhágába, és a sietség jelezte, hogy Ausztria Németországban elfoglalt helye szempontjából is súlyosnak ítélte az északon kialakult helyzetet.

Metternich számára azonban Dániánál is közvetlenebb veszélyt jelentett Németország. Rendkívül kellemetlenül érintette a Nyílt levél nyomában keletkezett válság, és a legszívesebben kikerülte volna a nyílt állásfoglalást. A dán ügy kapcsán ugyanis most jelentkezett legélesebben az évszázad első felét végigkísérő osztrák külpolitikai dilemma: európai nagyhatalomként a dán király mellett foglaljon állást, vagy engedve a német nyomásnak, mint a Német Szövetség elnöki hatalma, a schleswig-holsteini törekvéseknek kedvezzen? A nyílt állásfoglalás mindkét esetben súlyos negatív konzekvenciákat vonhatott maga után. Ezzel magyarázható, hogy Vrints 1847. július 5-i jelentésének margójára saját kezűleg írja rá: *„Reventlow-Criminil grófnak igaza van, ha jelen esetben a hallgatásunknak jelentőséget tulajdonít. (...) A Nyílt levéllel kapcsolatban... mi csak hallgatni akarunk.”*³⁴ A hallgatás azonban hosszú távon nem jelentett Ausztria számára megoldást. Ha el is ítélte Metternich a koppenhágai király magatartását (mint látható volt elsősorban jogi megfontolások miatt és nem német nacionalizmusból fakadóan), a Nesselrode-dal való találkozók és a Billing-küldetés után nem maradt kétséges számára, hogy az európai nagyhatalmi

konstelláció hosszú távon Dániának kedvez. Ezért a német államokat – köztük Ausztriát is – bármennyire is sértette a koppenhágai „jogtörés”, Metternichnek mint reálpolitikusnak vissza kellett tartania a Német Szövetséget minden esetleges támadó vagy agresszív lépéstől, akárcsak korábban a rajnai ügy kapcsán. Ezúttal azonban nem volt könnyű Németországban lecsillapítani a forrongó kedélyeket, hiszen a nyugalmat most nem demokrata egyetemisták vagy fanatikus liberálisok zavarták meg, hanem a szövetség egyik legitim abszolutista uralkodója. A dán király ellen nem (csak) a holsteini rendek zúgolódtak, mint 1822-ben, hanem Isten kegyelméből uralkodó hercegek, királyok. Metternichnek nehezebb dolga volt, mint bármikor. A felháborodott hercegek, királyok küldöttei a Szövetségi Gyűlésen akár egységesen is leszavazhatták Ausztriát. Németországban Marxtól kezdve az Oldenburg nagyhercegig homogén álláspontot képviselt mindenki. Ezután minden németet felháborított, hogy alig másfél milliócska „kevéske dán” („winzige Dänen”, „solchwinziges Königsleichen”) gúnyt mer üzni a hatalmas Németországból. Míg a dán kormány ismét Ausztria támogatásában bízott, Németország-szerte már egyre inkább hazaárulásnak minősült, ha valaki még a dán monarchia integritásáról mert beszélni.

Közben Poroszország szokás szerint élt a lehetőséggel, hogy magához ragadja a kezdeményezést, és „erősítse” az amúgy is felhevült nemzeti szellemet. Canitz külügyminiszter 1846. augusztus 18-án sürgeti Metternichet, hogy a Nyílt levél kapcsán a Német Szövetség adjon végre magáról „életjelet”, csak annyit, hogy „nem alszik, hanem ébren van”. Nem lenne jó, hogy míg „*űjságok, rendi gyűlések szónokai és különféle politikai dilettánsok*” kihasználják az alkalmat, és magukhoz ragadják a kezdeményezést, Németországban egyetlen hivatalos szó sem hangozna el egy Németországot ennyire közelről érintő ügy kapcsán.³⁵

Metternich, aki intenzív levelezésbe kezdett már Münch-Bellinghausennel, úgy döntött, a szokásos módszerekhez folyamodik. Mindenekelőtt felszólítja frankfurti követét, hogy sürgesse a német kormányoknál a holsteini trónöröklés kérdésben „*a mesteréges agitáció megfékezését, mielőtt elhatalmasodik, és egy destruktívabb elemmel több kerül a folyamatba*”.³⁶ Másrészt viszont enged Canitz kérésének: „*Valaminek történnie kell, ez számomra is világos, akárcsak Önnek*.”³⁷ Metternich szokásától eltérően jóváhagyja Münchnél, hogy a Német Szövetség fejezze ki szimpátiáját a német nemzeti érzések irányába.³⁸

Így született meg elsősorban Münch munkájának eredményeként az 1846. szeptember 17-én elfogadott szövetségi nyilatkozat, amelyre még sokat hivatkozik az osztrák politikai vezetés, és amelyért a későbbiekben Schwarzenberg még hálás lesz egykori mesterének. A nyilatkozat kimondja, hogy a gyűlés bízik benne: a dán király a trónöröklés rendezésekor tekintettel lesz a férfiági örökösökre, a Német Szövetség és a holsteini rendi gyűlés alkotmányos jogaira. A Német Szövetség kifejezi kompetenciáját ebben az ügyben, de nem ismeri el, hogy a dán kormány részéről alkotmányszegés történt volna. A dán kormány viszont nem tagadhatja meg a rendi gyűléstől a jogot, hogy kérvényt adjon be. Dicsérte a patrióta érzelmeket, amelyek a tagállamok között kifejezésre jutottak, de elítélte a Dániával és a Nyílt levéllel szemben kifejezésre jutott gyűlöletes támadásokat. A válasz Dánia számára diplomáciai győzelmet jelentett, de sem VIII. Christian, sem a külügyminiszter nem volt elégedett vele. Maga Pechlin is úgy vélte, hogy „*a német patrióta szellem dicséretével veszélyes útra lépett a Szövetség, amellyel saját magát is alááshatja*”.³⁹

Mindent összevetve Dánia ezúttal – ismételten Ausztriának köszönhetően – kedvezően került ki az ügyből. Az 1846. szeptember 17-i nyilatkozat Metternich poli-

tikai győzelmét jelentette, és bizonyította, hogy 1846-ban Ausztria még ellenőrzése alatt tudta tartani a Német Szövetséget. Metternich 1846 szeptemberének végén elégedetten jelentette a császárnak: „Az általam kitűzött kettős célt sikerült elérni, hiszen a Szövetségi Gyűlés érvényesítette az őt megillető helyet, egyrészt mint a német jogok védelmezője a külföld esetleges beavatkozásával szemben, másrészt mint a szövetség belső rendjének őre.”⁴⁰ Metternich sikere volt továbbá, hogy rákényszerítette akarát Poroszországra is, igaz nem sokáig, hiszen IV. Frigyes Vilmos rögtön a szövetségi határozat közzététele után levelet írt a cárnak. A levél a dán Kongelov azonnali megszüntetésére tesz javaslatot, melyhez a cár közreműködését kéri. „A schleswig-holsteiniek nem akarják, hogy a dán király törvényeikkel játsszon. (...) A cár új fordulatot adhatna a dolgoknak” – írja a porosz király, hangsúlyozva egyidejűleg, hogy nem akarja sérteni a dán monarchia integritását.⁴¹ A cár kegyeiért folytatott porosz-trák versenyfutás ekkor kezdődött el, és mindvégig meghatározó eleme maradt a két német hatalom schleswig-holsteini, illetve a német kérdésben folytatott politikájának.

IV. Frigyes Vilmos azonban félreismerte a helyzetet. A cár nemhogy közreműködött volna a dán monarchia feloszlításában, hanem Ausztriánál is elkötelezettebb védelmezőjeként lépett fel. Hosszú távon annak a német hatalomnak ígért sikert, amelyik Dánia megőrzése érdekében hajlandó volt vele együttműködni. Ezt azonban már Ausztria sem merete vállalni, hiszen 1846 után – tekintettel a német közvéleményre – egy Dánia melletti feltűnő kiállás egyet jelentett volna a németországi terep önkéntes feladásával. Így mikor Nesselrode tanácsára a dán kormány kísérletet tett 1847 tavaszán, hogy Berlin és Bécs támogatását kérje a dán monarchia integritásának érdekében, nemcsak Canitz, de Metternich is elutasító választ adott, azzal az ürüggyel, hogy előbb egyezzen meg a dán király a férfiági örökösökkel.⁴² Elutasításának indoka Dánia számára nyilvánvalóvá tette, hogy Ausztria a sok-sok évtizedes támogatás után elhatárolódott tőle. Otto Blome, a dán kormány pétervári követe ezek után könyörögve írja Nesselrode-nak: „Metternich herceg kilépett a játékból. Canitz sem fog tenni semmit. Ezért egyedül Önnek kell megoldania a gordiuszi csomót.”⁴³ Izoláltan azonban Nesselrode sem vállalja Dánia miatt a konfliktust egész Németországgal szemben. Élesen bírálja a dán kormányt, hogy miért ilyen későn fordult a két német nagyhatalomhoz, hiszen „azok a szimpátiák, amelyekkel a schleswig-holsteini ellenzék találkozott a Német Szövetség államaiban, olyan nagyra nőttek, hogy nemzeti érdekű javaslatokká váltak, és a kímélet, amivel a bécsi és berlini kabinet bánt a schleswig-holsteini ellenzékkel, 1847-ben már nem tette lehetővé, hogy ugyanolyan kedvezően nyilatkozzanak a dán király iránt, mint ahogyan ezt előzőleg tették volna”.⁴⁴ Ausztria elutasítása következtében Dánia külpolitikai elszigeteltsége 1848 tavaszára, a hároméves háború kirobbanása előtt teljessé vált.

Jegyzetek

¹ Georg Nørregård: Danmark og Wienerkongressen 1814–15. København. 1948. 12.

² Christian Günther Bernstorff 1811. május 4-e óta volt teljhatalmú miniszter és követ Bécsben, majd 1816. október 30-án áthelyezték Berlinbe követnek. Emil Marquard: Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914. København. Udg. af Rigsarkivet, 1952. 428.

³ Nørregård: Danmark og Wienerkongressen 1814–15. i. m. 160.

⁴ Henrik Bille-Brahe gróf. Dánia bécsi követe használja ezt a kifejezést 1848. április 20-i követjelentésében. (Rigsarkivet København, Udenrigsministeriet Østrig Depecher 1848–49.) Máshol eddig a szakirodalomban nem találkoztam ezzel az elnevezéssel, viszont Törökország és Dánia stratégiai helyzetének párhuzamára Lawrence Steffel is felhívja a figyelmet. (Lawrence D. Steffel: The Schleswig-Holstein Question. Cam-

bridge, Mass, 1932. 8. Harvard Historical Studies, 32.) Dániának azonban – Törökországgal ellentétben – bármennyire is törekedett rá, sem 1848-ban, sem 1864-ben nem sikerült „belerángatni” az ügybe a brit flottát, amit az is magyaráz, hogy a gőzhajózás fejlődésével Anglia a 19. században már nem függött olyan mértékben a baltikumi nyersanyagoktól, mint korábban, hiszen az orosz export súlypontja áttevődött a fekete-tengeri szorosokra.

⁵ *Holger Hjelholt*: Om enevældens gyldighed i hertugdømmet Sønderjylland. Sønderjyske Årbøger, Halvbind 1945; *Holger Hjelholt*: Inkorporationen af den gottorpske Del af Sønderjylland i Kronen 1721. Historisk Tidsskrift 10. R. IV. 1937.

⁶ *Albert Olsen*: Danmark og den engelske mægling 1848. Historiske Tidsskrift 11. Række II. 15.

⁷ *Troels Fink*: Omkring Ejderpolitikens udformning. Jyske Samlinger, Universitetsforlaget i Århus, 1950–52. 96.

⁸ *Chr. Kirhoff-Larsen*: Den danske presses historie III. 1827–1866. Udgivet af Journalistenforeningen i København i kommission hos Berlingske Forlag, MCMLXII. 220.

⁹ *Claus Bjørn*: Gyldendahl og Politikens Danmarkshistorie 1800–1850. Bind 10. Fra reaktion til Grundlov; redaktion Olaf Olsen. Copenhagen, Nordisk Forlag, 1988. 301.

¹⁰ *Georg Nørregård*: Før Stormen. Christian VIII's udenrigspolitik 1839–48. København, Gyldendal, 1974. 208.

¹¹ *Georg Nørregård*: Efterkrigsår i dansk udenrigspolitik 1815–24. København, 1960. 32.

¹² Frederik Christian Ferdinand Pechlin báró 1825. november 16-tól 1848. június 21-ig képviselte Dániát Holstein és Lauenburg követeként a Német Szövetség gyűlésén. *Marquard*: i. m. 99.

¹³ *Nørregård*: Før Stormen. i. m. 91.

¹⁴ *Johann Albrecht von Rantzau* (Hrsg.): Europäische Quellen zur Schleswig-Holsteinischen Geschichte im 19. Jahrhundert. Bd. 1. Akten aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv 1818–1852. Breslau, 1934. 8. (Veröffentlichungen der Schleswig-Holsteinischen Universitätsgesellschaft, 43.) (Schriften der Baltischen Kommission zu Kiel, 23.)

¹⁵ Uo. 10.

¹⁶ Uo. 14. *Johann Albrecht von Rantzau*: Zur österreichischen Auffassung der schleswig-holsteinischen Frage. In: Zeitschrift der Gesellschaft für die Schleswig-Holsteinische Geschichte, 60. Band. Neumünster in Holstein, Karl Wachholz Verlag, 1931. 413.

¹⁷ *Georg Nørregård*: Danmark mellem Øst og Vest. 1824–39. København, 1969. 261.

¹⁸ *Nørregård*: Før stormen. i. m. 134. Az 1841–42-ben felépült Bredgade-ben található koppenhágai Szent Ansgars-templomról van szó.

¹⁹ *Nørregård*: Danmark mellem Øst og Vest. i. m. 210.

²⁰ Uo. 162.

²¹ *Nørregård*: Før Stormen. i. m. 178. További jelentéseiben is arról tájékoztatja a francia kormányt, hogy „a porosz kormány Bécs szemmel látható, egyre növekvő elgedettségére szeretné Dániát, mint tengeri államot, kikötőjével együtt bevonni a vámszövetségbe”.

²² *Nørregård*: Danmark mellem Øst og Vest. i. m. 266.

²³ Uo. 276

²⁴ *Nørregård*: Før stormen. i. m. 285.

²⁵ *Rantzau*: Europäische Quellen. i. m. 21. Metternich Münchnek, 1838. november 11. Másrészt sajnálná Metternich, ha megszakadna az a kötelék, „amely a származását illetően és hajlamában annyira rokon Dániát Németországhoz kapcsolja”.

²⁶ Uo. 21.

²⁷ Zur Geschichte der Jahre 1839–47. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 35. 218. Løwenstein Reventlow-Criminil dán külügyminiszternek, 1844. december 21.

²⁸ *Rantzau*: Zur österreichischen Auffassung der schleswig-holsteinischen Frage. i. m. 414.

²⁹ Uo. 417.

³⁰ *Rantzau*: Europäische Quellen. 28. Metternich Colloredo grófnak, 1846. augusztus 9.

³¹ Zur Geschichte der Jahre 1839–47. i. m. 234. Metternich Vrintsnek, 1847. június 27.

³² Uo. 223. Løwenstern báró Reventlow Criminilnek 1846. szeptember 26. Løwenstern nem szeretné a dán királynak azt a parancsát sem teljesíteni, hogy Metternichnél a nagyhatalmak kollektív nyilatkozatát sürgetse a dán monarchia integritásának érdekében: „Attól tartok, hogy a nagyhatalmi nyilatkozatot csak azért szeretnék, hogy még eggyel több fegyver legyen a kezükben, hogy annál határozottabban lépjenek fel a hercegségekkel szemben.” A követ lemondását VIII. Christian meglehetősen későn, csak 1847 októberében fogadta el. A követ bécsi tevékenységével valószínűleg jelentős mértékben hozzájárult Dánia elkövetkezendő külpolitikai elszigeteltségéhez.

³³ *Nørregård*: Før stormen. i. m. 175.

³⁴ *Rantzau*: Europäische Quellen. i. m. 44.

³⁵ Uo. 31. Canitz Metternichnek, 1846. augusztus 18.

³⁶ Uo. 30. Metternich Münchnek, 1846. augusztus 12.

³⁷ Uo. 34. Metternich Canitznak, 1846. augusztus 28.

³⁸ Uo. 33. Metternich Münchnek, 1846. augusztus 27.

³⁹ *Holger Hjelholt*: Arvefølgesag og forfatningsforhold i det danske monarki ved midten af 19. århundrede. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Historisk-filosofiske Meddelelser 46. 3. København, 1973. 64.

⁴⁰ *Rantzau*: Europäische Quellen. i. m. Metternich a császárnak, 1846. szeptember 23.

⁴¹ *Nørregård*: Før stormen. i. m. 294.

⁴² *Reimer Hansen*: Zur Geschichte der dänischen Politik 1840–1848. Zeitschrift für Schleswig-Holsteinische Geschichte 42. 263.

⁴³ *Randolf Oberschmidt*: Russland und die schleswig-holsteinische Frage 1839–1853. Frankfurt am Main, 1997. 67.

⁴⁴ Uo. 67.